

Az Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel felé

Az IFLA 39., Grenoble-ban tartott konferenciájáról

A beszámolót (Vers un Contrôle Bibliographique Universel. = Le bulletin du livre, 1973. 227. sz. 15-20.p.) Szigethy Jolán tömörítette. Az ismeretést kiegészítettük a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Tájékoztatójának 1973. évi 10. számából.

A világ könyvtárosai sohasem voltak még annyira meggyőződve az egyetemes könyvtermelésre vonatkozó valamennyi adat begyűjtése és feldolgozása terén általuk betöltött szerep fontosságáról, mint ma. De nem is törekedtek még soha ilyen elszántan arra, hogy összefogva, közös erőfeszítéssel találják meg céljuk elérésének módját. Legalábbis ezt a benyomást keltették az IFLA Grenoble-ban megrendezett 39. konferenciáján 1973. szeptember 23. és 31. között.

A konferencia nagyszámu munkaülésén 75 ország képviseltette magát, összesen több mint 850 szakemberrel, hogy megvitassák a legkülönbözőbb problémákat: a könyvtári kutatás elméleti kérdéseitől a könyvtárosképző iskoláig, a kórházi könyvtáraktól az intézeti könyvtárakig a szabványosítástól a gépesítésig, a kiadványcserétől a szerzői jogig... (A konferencia dokumentumait később ki fogja adni a müncheni Dokumentation Verlag.) A központi, minden résztvevő figyelmébe ajánlott téma azonban az Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel (EBSz) problematikája volt.

Az IFLA elnöke, Herman Liebaers, miután megnyitó beszédében emlékeztette a könyvtárosokat a Nemzetközi Könyvévre, a következőképpen határozta meg az IFLA s egyben az EBSz célját: "Az IFLA legfontosabb feladata, hogy mindenütt és gyorsan, nemzetközileg elfogadható formában hozzáférhetővé tegye minden ország valamennyi kiadványának alapvető bibliográfiai adatait." Majd hozzáfűzte: "Az egyes országok gyakorlatában az EBSz megvalósításának előfeltétele, hogy az adatgyűjtés valamennyi eszköze rendelkezésre álljon, minden új kiadvány, attól a perctől kezdve, hogy megjelenik, regisztrálható legyen (akár kötelesepéldány, akár önkéntes letét alapján), ne hiányozzék semmi, ami a bibliográfiai leíráshoz szükséges, más szóval, működjek olyan nemzeti bibliográfiai központ, amelynek a következő feladatokat kell ellátnia:

- formai bibliográfiai leírást készíteni minden az országban megjelenő új kiadványról;

- ezeket a leírásokat felhasználni rendszeresen megjelenő bibliográfia szerkesztésére;
- a leírásokat szabványosított külalakban terjeszteni (cédulák, mágneszalagok, vagy egyéb elfogadható változatok);
- átvenni és az országban terjeszteni más nemzeti bibliográfiai központok hasonló leírásait;
- ha a körülmények lehetővé teszik, retrospektív nemzeti bibliográfiát készíteni.

NEMZETKÖZI SZABVÁNYOKAT!

Nemzetközi síkon a nemzeti bibliográfiai központoknak egységes szervezetbe való beilleszkedése attól függ, hogy elismerik-e és egyetemlegesen elfogadják-e a két alábbi feltételt:

- a) legyen minden nemzeti bibliográfiai központ olyan szervezet, amely felelős a saját országa kiadványairól készített bibliográfiai leírás irányadó voltáért;
- b) nemzetközi szabványok alkalmazandók a bibliográfiai leírás tartalmára (a felveendő adatok, ezek sorrendje, megkülönböztetésüknek, valamint funkcióik megkülönböztetésének módja) és külső formájára (szabványosított katalóguscédulák), illetőleg ezek elfogadható változataira.

Az EBSz végső célja azonban, ahogy Mme Suzanne Honoré, a Bibliothèque National főosztályvezetője, egyik figyelemre méltó cikkében megállapította, korántsem az, hogy pontos statisztikai adatokat szolgáltatasson a könyvtárosoknak és dokumentalistáknak a világ könyvterméséről, hanem, hogy lehetővé tegye számukra a számbavett könyvek és folyóiratok megszerzését akár csere vagy vétel, akár kölcsönzés vagy reprodukálás útján. Ezért öt lényeges követelményt kell állandóan szem előtt tartanunk.

"A bibliográfiai leírás adatai – még ha terjedelmesebb leírásról van is szó – sok esetben nem elegendők a dokumentumok jó szelekciójához. Ez a szelekció a legkülönbözőbb alapon történik: néha elég a szerző neve; a cím (különösen tudományos kiadványoknál) ugyancsak meghatározó lehet; a könyvtárosnak a kiadó is sokat mond; a terjedelem gyakran utbaigazit. Ezek az adatok a könyvtáros rendelkezésére állnak. De ha nem elegendők? Ilyenkor ismernie kell a mű tartalmát, amelyre vonatkozólag vagy az osztályozási jelzet, vagy a tárgyszó, vagy a kettő együtt adja meg a felvilágosítást. . . "

"Tételezzük fel azonban, hogy bár a bibliográfiai leírások tartalmazák mind a szakrendszeri jelzetet, mind pedig – általában ismert nyelven – a tárgyszavakat, mégsem nyújtanak lehetőséget a jó válogatáshoz, mert ehhez a mű célját és olvasóinak feltételezett értelmi színvonalát kifejező mutatóra is szükség volna. Pl. egy, a gombákról szóló könyv lehet az ifjuság szá-

mára készült ismeretterjesztő mű, vagy a gombaszedők részére összeállított tájékoztatás, de lehet magas színvonalú tudományos értekezés is. Ha arra – nyilvánvaló okokból – nincs lehetőség, hogy értékjelzést iktassunk be a bibliográfiai leírásba (ami egyébként tulságosan késleltetné is annak megjelenését), arra volna mód, hogy nemzetközi síkon megegyezésre jussunk olyan kódolás alkalmazásában, amely kifejezi egyrészt a mű célját (pl. szórakoztatás, tájékoztatás, tanítás), másrészt az olvasók feltételezett műveltségi színvonalát (általános iskolai, középiskolai, főiskolai, kutatói szint). "

MEG KELL GYORSITANI A BIBLIOGRÁFIÁK MEGJELENÉSÉT

"Beszerzendő mű tekintetében – mondja továbbá Madame Honoré – a legfontosabb ajánlás a bibliográfia megjelenésének gyorsaságára vonatkozik. Minden megjelent dokumentumról két héten belül hirt kell adni: minden, a bibliográfiai adatok cseréjét szolgáló bibliográfiának gyakori megjelenésének kell lennie. Gyorsaság és tökéletesség azonban ritkán járnak együtt: a "festina lente" mondás sem veszített aktualitásából. Szerintem két hét várakozási idő megengedett lehet. Ha azonban valamely kért információ késik, hiányos bibliográfiai leírást kell adni azzal, hogy ezt később teljes és javított leírás fogja kiegészíteni. Ilyen kiegészítés, ill. helyesbítés helyt kaphat a nemzeti bibliográfia évi kumulatív kötetében, vagy mágnesszalag-csere esetében utólagos szalagküldésnél. Az ISBN módot nyújt a hiányos leírás pontossal való helyettesítésére. "

A KÖTELESPÉLDÁNY MINT A BIBLIOGRÁFIA ALAPJA

Az Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel megvalósításának lehetősége természetesen minden országban a nemzeti bibliográfiáktól függ. Mlle Marcelle Beaudiquez összehasonlító vizsgálatot végzett 12 nemzeti bibliográfiával és megállapította, hogy bármilyen értékesek is a kereskedelmi szervek által készített nemzeti bibliográfiák (pl. a Wilson és Bowker-féle az Egyesült Államokban, vagy a Brinkman Hollandiában), csak azt kívánhatjuk, hogy minden országban létesüljön nemzeti könyvtárszerű hivatalos szerv, amely egyedül viseli a felelősséget az összes kiadványok számbavételéért.

"Ez a központi szerv csak akkor töltheti be jól gyűjtő szerepét, ha állandó kapcsolatot tart fenn a Kötelezpéldányletéttel. . . Akár az állam szabályozza a kötelezpéldányszolgáltatást, akár egyszerű megállapodás eredménye az a ki-

adókkal, mindenképpen kívánatos, hogy a kiadványok maximumára vonatkozzék. Ez azt jelenti, hogy a kereskedelmi forgalom nyomában kell haladnia és valamennyi gondolatközlő eszközt magába kell foglalnia (könyvek, térképek, plakátok, mikrokiadványok) . . . Kiterjedhet egyéb kiadványokra is. A kötelespéldányszolgáltatás hivatalos szabályozása hiányában ezek a kiadványok egyhamar eltűnnek, pedig megőrzésük a politikai, történelmi és szociológiai kutatások érdekében elsőrendű feladat volna (pl. a politikai röpiratok, a nagy áruházak árjegyzékei esetében stb.). Ezért a kötelespéldányszolgáltatásnak nemcsak a kiadókra kell vonatkoznia, hanem a nyomdákra is. "

"A nemzeti bibliográfiák tartalmi körének meghatározásánál a legtöbb országban a földrajzi szempont a döntő. Mindamellett a földrajzi alapnak a nyelvi jelleggel való kiegészítésére is észlelhetők törekvések. . . Egyes nemzeti bibliográfiák nemcsak a saját területükön megjelenő kiadványokat veszik számba, hanem honfitársaiknak külföldön publikált műveit, valamint az országukra vonatkozó idegenben napvilágot látó dokumentumokat is. Példa erre Svájc, Belgium, Kanada, Izrael, Ausztrália, Lengyelország, Délafrika, Madagaszkár. . . "

"A nemzeti bibliográfiák jelentékeny része hetenkint jelenik meg. Ez a periodicitás azonban csekély jelentőségűvé válik, ha figyelembe vesszük a könyvnek a könyvpiacra való megjelenése és címléírásának a nemzeti bibliográfiában való közlése között eltelt időt. Ez utóbbi pedig két tényezőtől függ: 1. milyen mértékben tartják be a kiadók és nyomdák a példánybeszolgáltatási határidőt, 2. mennyi időt vesz igénybe a mű feldolgozása az erre kijelölt hivatalos szervezetben. A könyvtárosok közvetlen beavatkozására csak a második fázisnál van lehetőség. A gépesítés szerepe itt felbecsülhetetlen. A Bibliothèque National tapasztalatai szerint gépesítéssel a könyv feldolgozása tíz nap alatt elkészül. "

"A bibliográfia egyes füzetei címléírásának tartalmi kérdésében is az ISBD nemzetközi szabványai ajánlhatók irányadóként, valamint az ISBN feltüntetése. Csak így érhető el, hogy a kurrens nemzeti bibliográfiák a művet nemzetközi síkon azonosítsák, s ezáltal a nemzetközi bibliográfiai számbavételt lehetővé tegyék. "

MUTATÓT MINDEN MEGKÖZELÍTÉSHEZ !

"A csak téma szerinti megközelítést elősegítő szisztematikus osztályozást kell elegendésíteni olyan mutatórendszernek, amely megsokszorozza a megközelítési lehetőségeket és előmozdítja a mű könnyebb megtekintését. Az alábbi megoldással érhetünk célt:

- az egyes füzetek mutatói: a) szerzői és testületi szerzői mutató, b) címmutató mind a szerzős, mind az anonym művekről;
- havi mutató (a gépesített francia nemzeti bibliográfia (Bibliographie de la France) havi összesítésben fogja közreadni a heti számok szerzői és címmutatóit);

– negyedévi vagy félévi mutató.

Az évi index egyedül nem elegendő, mert összeállításához minden számot meg kell őrizni és kézbevenni. Ennek a mutatónak az év lezárása utáni azonnali megjelentetése viszont szerencsésen előrejelzi a készülő, könnyebben kezelhető, kumulatív kötetet, amely magába foglalja a heti füzetek teljes anyagát (és amelynek legkésőbb hat hónap leforgása alatt meg kell jelennie.)

AKADÁLYOK AZ EBSZ ELŐTT

Az Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel megvalósulásának első feltetele maga a nemzeti bibliográfia. Ez pedig igen sok országban még ma is hiányzik. A bibliográfiai kutatás egyéb területein a haladás élén járó Egyesült Államok is ezek közé tartozik. Bár az 1800-ban alapított Kongresszusi Könyvtár hatalmas fejlődést ért el (több mint 4000 személyt foglalkoztat s alkalmazottai közül többen állandóan külföldön tartózkodnak mint könyvbeszerzők), s voltaképpen nemzeti könyvtárrá is vált, állománya korántsem öleli fel az egész amerikai könyvtermést. Az 1956 óta megjelenő National Union Catalog sem tekinthető valódi nemzeti bibliográfiának.

"Könyvtermelésünk – írja egyik cikkében S. Summer Spalding – három kategóriára oszlik: kereskedelmi kiadványok, hivatalos kiadványok és a különböző intézetek, egyesületek, vállalatok kiadványai. Ami a kereskedelmi kiadványokat illeti, ezek tekintetében a Kongresszusi Könyvtár a kiadói kötelepéldányokra támaszkodik, a klinikai-orvosi és gyakorlati mezőgazdasági művek kivételével (amelyek számbavétele az Országos Orvostudományi Könyvtár, illetve az Országos Mezőgazdasági Könyvtár feladata). Nem regisztrálja továbbá a Kongresszusi Könyvtár az egyetemi színvonal alatt maradó és a kutatás szempontjából érdektelen kiadványokat sem."

"A hivatalos kiadványok számbavétele nehéz probléma elé állítja a könyvtárakat a kormányzati szervek bonyolultsága és szüntelen változó jellege miatt a szövetségi, állami vagy lokális szint szerint. Az intézetek, egyesületek és vállalatok kiadványait illetően a Könyvtár igyekszik beszerezni az ezen szervek által kiadott lapokat, a műszakiak kivételével."

Jóllehet az amerikai könyvkiadás adatgyűjtése még nem kielégítő, a feladatok feldolgozása azonban modern és mintaként szolgálhat az EBSz-hez.

"Bizonyos mennyiségű anyagnak egyetlen könyvtár által való összegyűjtése és feldolgozása azonban még nem elegendő az EBSz-hez. Szükséges, hogy miután egy meghatározott anyagegység számbavétele megtörtént, ezek adatait mindazok számára könnyen hozzáférhetővé tegyék, akik ebben érdekeltek. Az adatok főhordozója a National Union Catalog, amelyhez két kiegészítő katalógus csatlakozik más tartalommal: zeneművek, könyvek a zenéről, egyéb hangfelvételek, filmek, s a vetítés más fajtái..."

"A bibliográfiai adatok terjesztésének legujabb szakasza 1969-ben kez-

dődött, amikor megindult az angol nyelvű monográfiák géppel olvasható bibliográfiai adatainak hetenkénti továbbítása a MARC-szolgálat előfizetői részére. Azóta ez a szolgálat kiterjedt a filmek katalógusára (1972), a latin betűs sorozatokra (1973), a térképekre (1973) és az 1972 után megjelent francia nyelvű monográfiákra is. Hogy ki fog-e terjedni más nyelvekre is, az attól függ, hogy az Egyesült Államok Kongresszusa engedélyez-e erre a célra költségvetési pótkeretet. A különféle katalógusok és elektronikus adatszolgáltatások (MARC) együtt alkotják az Amerikai Nemzeti Bibliográfiát. "

A könyv történetében oly fontos szerepet játszó Hollandiának sincs nemzeti bibliográfiája. A Brinkman kumulatív katalógus igen kiváló, de kereskedelmi kiadó által szerkesztett, s nem teljességre törekvő kézikönyv, ami viszont annak is tulajdonítható, hogy Hollandiában nincs kötelezpéldányrendszer.

"Nincs kötelezpéldány, nincs nemzeti bibliográfia, nincs lehetőség központi katalógus felállítására. Ez a következtetés mégis tulás talán, mondta jelentésében Van Wesemael. De kétségtelen, hogy az EBSz alapjául szolgáló jó nemzeti bibliográfia hiányzik Hollandiában. Szerencsére, a holland felelős szervek megértették, hogy elérkezett az idő a helyzet megváltoztatására. Egy, a Nevelés- és Tudományügyi Minisztérium által 1970-ben létesített bizottság már foglalkozott a kötelezpéldányrendszer bevezetésének kérdésével. "

A bibliográfiai feldolgozás terén élvonalban haladó Szovjetunió – ahol az elért nagy eredmények főleg annak köszönhetők, hogy a könyvkiadás állami feladat – más természetű nehézségekkel kénytelen szembenézni: a nyelvek különbözőségével.

"A Szovjetunióban – emlékeztet N. M. Szikorszkij – több mint száz nemzetiség és népfaj van; a könyvek 89 nyelven jelennek meg, s ebből 43 olyan nemzetiség nyelve, amelynek a Forradalom előtt ábécéje sem volt. A szovjet irodalomnak ez a soknemzetiségű volta hatást gyakorol az állami bibliográfiai szervezetek működésére is. "

"Évente 15 000 könyv és broszura jelenik meg a nemzetiségek és népfajok nyelvén, összesen közel negyedmillió példányban, ezenkívül mintegy ezer folyóirat kb. 560 millió példányban. A több mint kétezer újság évi példányszáma 6 600 000. Semmiféle korlátozás nincs nyelvi vagy nemzetiségi alapon: számbeveszik minden nemzetiség összes kiadványát, még a legkisebbekét is, bármilyen nyelven írták is. "

"A bibliográfiai leírás nyelvének azonban egységesnek kell lennie. Az állami bibliográfiai szervezetekben készülő leírások nyelvei – folytatja Szikorszkij – az orosz és az eredeti nemzetiségi nyelv. Az állami színvonalu nemzeti bibliográfiai leírásai orosz nyelven készülnek. Az egyes köztársaságok bibliográfiai leírásai az eredeti nemzetiségi nyelven és orosz fordításban szerepelnek. A szerző nevét cirillbetűs átírásban is feltüntetik. Ha a művet nem orosz, de nem is latin betűkkel nyomták, a köztársaság eredeti nemzetiségének betűivel végzik el az átírást. "

"A Szovjetunió állami bibliográfiájának és nagykönyvtárainak dolgozói s a szövetségi köztársaságok nyelvi és irodalmi intézeteinek szakemberei jelenleg közös erőfeszítéseket tesznek, hogy a nemzeti szerzők neveinek átírását egységesítsék. "

Az EBSz megszervezése azonban természetesen a fejlődő országokban ütközik legtöbb akadályba. Egy, 25 ilyen ország képviselőiből alakult, kerekasztal-konferencián kitűnt, hogy szinte valamennyi nélkülözhetetlen kellék hiányzik náluk. A könyvkiadás ezekben az országokban ugyszólván sehol sem

működik szervezeten, s csak elvétve akad néhány kiadó, nyomda, vagy ezek funkcióit is ellátó tudományos intézmény.

Nem csoda tehát, ha a statisztikák erősen hiányosak és az ISBN bevezetésére sem gondolnak. Mindazonáltal majdnem mindenütt működik a köteles-példányszolgáltatás, és kezdeményezések történtek többé-kevésbé teljes nemzeti bibliográfiák kibocsátására.

A felvázolt helyzet ellenére, Mme Liguer-Laubhonet, az Elefántcsontpart könyvtárosa úgy vélekedik, hogy az EBSz és az adatfeldolgozás gépesítése, amellyel együttjár, nem kerülhetik el a fejlődő országok felelős könyvtárosainak figyelmét sem.

"Ha tekintetbe vesszük, hogy a fejlett országok elsősorban dokumentációjuk bámulatosszervezettségének köszönhetik fejlettségüket, ha elfogadjuk, hogy lemaradásunk, tapogatózásunk és a tervezésben elkövetett hibáink, azaz pazarlásunk oka az, hogy nem kapunk kellő tájékoztatást a világban főleg a gazdasági élet és a tudomány területén folyó kutatásokról s a leszűrt eredményekről, továbbá ha nem feledjük, hogy az országainkról szóló kiadványoknak 90 %-a külföldön jelenik meg még akkor is, ha szerzőjük honfitársunk, ezen kiadványok felkutatására és megszerzésére azonban semmi lehetőségünk sincs, be kell látnunk, hogy a lehető leggyorsabban birtokába kell jutnunk azoknak az eszközöknek, amelyekkel a szükséges dokumentumokat elérhetjük. Ennek érdekében tájékoztatási szolgálatunkat úgy kell megszerveznünk, hogy gyorsan és pontosan kapjuk meg a bennünket érdeklő kiadványok adatait és azokat a leg-rövidebb időn belül a közönség rendelkezésére bocsáthassuk. Ehhez segít hozzá az EBSz. "

x x x

"Csaknem valamennyi szekció és bizottság tartott egy-két ülést és külön említést érdemel az Állandó Tanácsadó Bizottságok (Standing Advisory Committee - SAC) rohamosan növekvő szerepe.

Ezek a bizottságok tulajdonképpen az egyes szekciók és bizottságok állandó jellegű vezetőségét képezik. A szekciók, bizottságok és SAC-ek összesen több mint 70 ülést bonyolítottak le. A szekciók és bizottságok tárgyalási alapját az előre elkészített és sokszorosított formában közzétett előadások és tájékoztató jellegű anyagok képezték, a számuk lényegében azonos volt a tavalyi, budapesti kongresszuson benyújtott anyagokéval (128 sokszorosítvány.)"

"A magyar delegáció tagjai, felosztva egymás között a "terepet" valamennyi szekció és bizottság munkájában részt vettek."

"Fájdalommal nélkülöztük dr. Gombocz Istvánt, aki hosszú évekig nemcsak a magyar delegációban, hanem több IFLA szekcióban és bizottságban fejtett ki jelentős tevékenységet. A Nemzetközi Kiadványcsere Bizottság (amelynek titkára, majd elnöke volt) ülésén külön napirendi pontban emlékezett meg róla. Ismertették azt is, hogy dr. Gombocz István tiszteletére a kenti egyetem (USA) könyvtártudományi fakultása ösztöndíjat alapított... H. Libaers a záróülésen ugyancsak meleg szavakkal emlékezett meg dr. Gombocz Istvánról, a résztvevők pedig néma felállással tisztelegtek emlékének."

A magyar delegáció tagjai voltak: Borsa Gedeon, Jablonkay András, Kovács Dezső, Kovács Ilona, Papp István, Sebestyén Géza, Székely Sándor, Vajda Erik, Vályi Gábor.